

Priručnik za žensko
oslobođenje
~ kosovska edicija ~

Naziv publikacije:

Priručnik za žensko oslobođenje – kosovska edicija

Izdavač:

Centar za afirmativne društvene akcije - CASA

Autor:

Dušica Jovičić

Editor:

Boban Simić

Konsultant za rodna pitanja:

Nora Ahmetaj

Prevod:

Srđan Simonović I.B.

Proofreading:

Tomislav Perušić

Dizajn:

Bojan Marinković

Štampa:

CAP Solution

Godina izdavanja: maj, 2024.

Disklejmjer: Ova publikacija nastala je u okviru projekta Barabar centar uz finansijsku podršku Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK). Za stavove iznete u ovom dokumentu su isključivo odgovorni autori publikacije i ni u jednom pogledu ne predstavljaju zvanične stavove UNMIK-a.

Sadržaj

O Klubu emancipacije	3
Metodologija radionica	3
Sažetak	3
Principi Kluba emancipacije	5
Unutrašnje nedoslednosti patrijarhata	7
Žene i rod	9
Rodna socijalizacija	10
Kako prevazići rodne stereotipe?	12
Žene vode	13
Žene i feminizam	14
Žene i politika	16
Kako do više žena na vodećim pozicijama?	18
Žene i konflikt	19
Ženska perspektiva u rešavanju konflikta	20
Kako omogućiti ženama da budu deo mirovnih procesa?	21
Žene i mediji	22
Stereotipno prikazivanje žena	23
Kako prevazići ove probleme?	25
Na tragu zaključka	25
Literatura	27

O Klubu emancipacije

Naš Klub emancipacije počeo je sa radom u februaru 2024. godine u Barabar centru u Prištini. Osnovna ideja je bila da omogućimo mladim devojkama sa Kosova da kroz tematski osmišljene radionice steknu predstavu o važnosti rodnog identiteta, a samim tim i o mogućnostima izgradnje solidarnosti, tolerancije i pomirenja na osnovu njega. Tako je i osmišljen glavni cilj Kluba – osnaživanje mladih žena, kroz njihovo oslobađanje i bolje razumevanje sopstvene pozicije u društvu, a koje prevazilazi kulturološke, religijske i etničke razlike.

U okviru našeg ženskog Kluba održane su četiri tematske radionice naslovljene: *Žene kao agentkinje promena*, *Ženski aktivizam*, *liderstvo i volonterizam*, *Rešavanje konflikta* i *Žene u medijima*. Svaka od njih zamišljena je kao odvojena tematska jedinica, ali uvek povezana sa temom roda.

Mogli smo da u realnom vremenu gledamo kako se naš cilj ostvaruje: u sigurnom prostoru Barabar centra, mlade devojkice su verbalizovale ista iskustva i isticale slične probleme. **Jedina razlika bila je u tome što su se služile različitim jezicima.** To nas je navelo na zaključak da je komunikacija među zajednicama neophodan preduslov za osnaživanje svih žena na Kosovu.

Metodologija radionica

Radionice su se održale u dva bloka od po dve radionice tokom februara i marta. Učesnice su bile mlade žene sa Kosova uzrasta od 18 do 29 godina, učenice, studentkinje, zaposlene žene. Ono što ih je spojilo je entuzijazam koji su pokazale prema ciljevima i samoj ideji Kluba emancipacije. Radionice su vodile žene koje imaju stručno i dugogodišnje praktično iskustvo i radionice su imale interaktivan karakter što je omogućilo da se materijal oživotvori i približi učesnicama.

Sažetak

Ovaj manifest ili, bolje rečeno, priručnik za oslobađanje žena na Kosovu predstavlja opipljivu manifestaciju Kluba emancipacije. Čitanjem možete steći dublje razumevanje tema koje smo obrađivali na radionicama u okviru Kluba.

I Žene i rod

Ovaj deo se fokusira na pitanja roda i rodne socijalizacije. Znamo da postoje biološke razlike između žena i muškaraca. Rodna socijalizacija je proces koji na osnovu tih razlika stvara društvene razlike, time što formira rodne uloge. One se ogledaju kroz očekivanja i slobode koje imaju dečaci i devojčice. Ovaj proces često podstiče stereotipe i ograničava individualne slobode, pogotovo u duboko tradicionalni i patrijarhalnim zajednicama kakve su kosovske.

II Žene vode

Žene na Kosovu potiču iz različitih zajednica, ali im je zajednička potreba za feminizmom kao idejom i praksom ženskog oslobađanja. U ovom delu prikazana je evoluciju feminizma kroz talase i rasvetljena je njegovu ulogu u osnaživanju žena, kroz isticanje različitih talasa borbe i izazova s kojima se suočavaju žene u politici, kao dominantno muškoj sferi.

III Žene i mirovni procesi

U ovom delu će biti reči o ženskoj perspektivi u rešavanju konflikta i o rezoluciji 1325. Iako često zanemarene, žene iz ratom pogođenih područja mogu da pruže dragocen doprinos u procesu izgradnje mira, o čemu svedoče i naponi brojnih aktivistkinja iz Srbije i sa Kosova tokom i posle rata na Kosovu 1999. godine.

IV Žene u medijima

U poslednjem delu manifesta, osvrnućemo se na kako su žene prikazane u medijima gde se suočavaju sa stereotipizacijom i dvostrukim standardima. Pored toga, osvrnućemo se na pitanje rodne neravnopravnosti unutar samih medija na srpskom i na albanskom.

Ovaj priručnik namenjen je svim mladim ženama na Kosovu koje su na putu ka emancipaciji i koje razumeju da ženska solidarnost nadilazi političke, geografske i kulturološke okvire. Mogu ga, ipak, čitati svi čiju je radoznalost potrebno zadovoljiti kada su u pitanju teme emancipacije. Manifest se može čitati kao celina, može se čitati po oblastima. On ima dva glavna cilja: da ponudi dublje razumevanje i sliku položaja žena na Kosovu danas i da kroz glavne teme promoviše među-etničku saradnju i ujedinjenje žena na Kosovu oko tema, pitanja i problema koje su im zajedničke.

Principi Kluba emancipacije

Ovaj dokument zasnovan je na određenim principima koji služe kao temelj za ostvarivanje ciljeva Kluba. Oni su:

1. Princip učenja o rodu:

Rod je sociološki konstrukt oblikovan kulturnim normama. Rodne uloge, stereotipi i predrasude su naučena ponašanja koja održavaju nejednakost. **Želja za pravednijim životom na Kosovu nas obavezuje da razumemo i borimo se protiv štetnih rodno zasnovanih normi i stereotipa.**

2. Princip demistifikacije ženskosti:

Biti žena na Kosovu podrazumeva niz predrasuda i društvenih očekivanja. Oni nesumnjivo predstavljaju teret. **Put ka inkluzivnijem i progresivnijem društvu na Kosovu započinje osnaživanjem žena da izađu iz tradicionalnih okvira i prihvate se netipičnih uloga.**

3. Princip ženske političke emancipacije:

Žene igraju ključnu ulogu u oblikovanju budućnosti političkog pejzaža Kosova. Doprinos žena u političkom životu na Kosovu je neophodno prepoznati kao dodatnu vrednost. **Društveni napredak i transformacija mogući su samo kroz jaču participaciju žena na mestima gde se donose važne političke odluke.**

4. Princip rodno inkluzivnog upravljanja:

Društveni napredak i transformacija mogući su samo kroz jaču participaciju žena na mestima gde se donose važne političke odluke.

5. Princip validnosti ženske perspektive u mirovnim procesima:

Jedinstvenost ženskog iskustva i uvidi doprinose sveobuhvatnijim i održivijim mirovnim sporazumima.

6. Princip inkluzivnosti u izgradnji mira:

Napori za izgradnju mira na Kosovu moraju biti rodno odgovorni i inkluzivni.

7. Princip autentičnosti u medijima:

Realistično prikazivanje žena u medijima, oslobođeno stereotipa i idealizovanih slika, uz razumevanje i poštovanje kompleksnosti žena, je imperativ za sve medije.

8. Princip rodne ravnopravnosti u medijima:

Pravedno tretiranje žena u medijima, kao i onih žena koje u medijima rade, neophodno je kako bi se stalo na put dvostrukim standardima, predrasudama i rodnoj nejednakosti.

The background features a light cream color with intricate marbled patterns in shades of gold and brown. In the corners, there are delicate watercolor-style illustrations of blue and pink flowers with green leaves and small blue berries.

Unutrašnje nedoslednosti patrijarhata

U svakoj priči o ženskoj borbi za prava, moramo krenuti od patrijarhata. Patrijarhat u doslovnom prevodu znači **vladavina oca** i opisuje se kao oblik društvene organizacije u kome dominiraju muškarci. Patrijarhat je sistem u kome odlučuju muškarci i gde su njihove vrednosti dominantne. Važno je razumeti da je svaki sistem koji doprinosi društvenoj, kulturnoj, političkoj i ekonomskoj nadmoći muškaraca suštinski patrijarhalan. Ovo je važno jer je čitav svet 2024. godine i dalje patrijarhalan. Kosovo se po tome ne razlikuje od ostatka sveta. Na Kosovu danas žene obavljaju većinu kućnih poslova, brak i porodica se smatraju kao najvažnija stvar za nju, a često joj se i savetuje da ostane i u lošem braku, jer je razvod stigmatizovan, nema dovoljnog obrazovanja, ni pristupa tržištu rada, žena neće naslediti imanje, zemlju i novac i od nje se na prvom mestu očekuje poslušnost i submisivnost¹. Ovde se smatra da su:

- Žene jako emotivne, mnogo više od muškaraca. Ipak, one ne razumeju duboku usamljenost.
- Muškarci su racionalni i logični. Ipak, ne mogu da se kontrolišu kada ga žena „navodi” ili „iskušava”.
- Muškarci prirodno imaju potrebu da se ponašaju agresivno, tako da ne možete da im zamerite kada se svađaju ili lome stvari. Ipak, oni su navodno više prikladni da budu lideri nego žene.
- Žene su histerične i neuračunljive. Ipak, one bi trebalo da vode računa o zakazivanju svih pregleda kod doktora, da odgajaju decu, da vode računa o domu.
- Posao domaćice nije težak i žene treba da budu srećne da se time bave dok njihov suprug zarađuje. Ipak muškarci se neće baviti kućnim poslovima čak ni kada oboje rade, pa čak ni kada je on partner koji ostaje kod kuće.
- Žene su gnevne i zloпамtila. Ipak, muškarci su ti koji pribegavaju nasilju kada im se kaže „ne”.

I još mnoge, mnoge druge nedoslednosti. Ipak, u patrijarhatu postoji samo jedna unutrašnja doslednost: ona koristi muškarcima. Imajući u vidu kakva je priroda sistema u kome živimo, Klub emancipacije danas ženama na Kosovu može da stiču alate na svom putu ka emancipaciji, da razumeju svoju ulogu u društvenom napretku svojih zajednica, da osvetle specifičnosti ženske perspektive u mnogim problemima. Na kraju, potreban je kako bi shvatile da je rod najvažnija karakteristika, i kada ih stvari poput nacionalne pripadnosti, religije ili kulture (a Kosovo je sjajan primer za to jer na njemu postoji više zajednica) razdvajaju, rod je to što ih približava - **žensko iskustvo ih približava**.

¹ Sejdija, B. (29.04.2020.) Žene sa Kosova u rascjepu između porodice i karijere. Više o ovoj temi na [ovom linku](#).

Žene i rod

Rodna socijalizacija

Jasno nam je da razlike između žena i muškaraca postoje. Bilo da smo sa Balkana, iz Evrope ili Azije. I to ne samo biološke koje se ogledaju u različitim reproduktivnim sistemima, hormonima i jačini mišića, već je situacija takva da su na osnovu bioloških razlika stvorene i one društvene. Društvo drugačije tretira žene i muškarce, ima drugačija očekivanja od njih, dodeljuje im drugačije uloge, drugačije ih vrednuje, nagrađuje i kažnjava za iste stvari. Što je neko društvo otpornije na promene (a Kosovo to zaista jeste, jer je u njemu proces transformacije i prevazilaženja tradicionalizma poput reke – vrlo je spor i često izgleda da zapravo samo stoji u mestu), teže je odupreti se silama roda, rodne socijalizacije i uloga. Na Kosovu su neformalni pritisci, poput osuđivanja i neodobranja jaki, što je slučaj sa zajednicama koje nisu dovoljno otvorene i fleksibilne. A šta se nalazi u korenu tih razlika? Da li su to urođene predispozicije? Da li je to društvo koje nas uslovljava?

Postoje mnoge teorije koje objašnjavaju ovaj fenomen. Mi ćemo se osloniti na jednu sociološku teoriju – teoriju rodnih uloga², odnosno teoriju rodne socijalizacije koja kroz dva procesa – internalizaciju i samo-evaluaciju, dovodi do toga da se nad biološkim razlikama između žena i muškaraca nadgradi njihovo društveno razlikovanje kroz proces učenja rodnih uloga.

Rodne uloge su vidljive i opipljive i pre nego što se dete rodi. Roditelji imaju čitav set očekivanja od svog deteta, pa u skladu sa time farbaju njegovu spavaću sobu u određenu boju, kupuju igračke i garderobu. I pre nego što se rodi, dete očekuju mnoga društvena očekivanja. A kada se rodi, proces rodne socijalizacije istinski uzima maha. Ta različita očekivanja roditelja i čitavog društva, materijalizuju se najpre kroz boje, kroz igračke, očekivanja u ponašanju, interesovanjima, pomoći pri obavljanju kućnih poslova, razvoju životnih veština, sloboda, pa čak i prava koja će imati kasnije u životu. A što je neko društvo otpornije na promene, kao što je slučaj na Kosovu, to je veći izazov odupreti se silama rodne socijalizacije. Ovde su neformalni pritisci, najčešće u vidu osuđivanja i neodobranja okoline vrlo snažni³.

Boje. Roze za devojčice, plavo za dečake. Od rođenja im se usađuje i uče se da prihvataju da je roze nežna boja, da je ona isključivo za devojčice, a nikako za dečake. Boje, ipak, nemaju rod. Boje su boje.

² Rodni identitet i rodna socijalizacija: između roze i plave. (11.03.2024). *Socijalna psihologija*. Više o rodnom identitetu i rodnoj socijalizaciji možete naći na [ovom linku](#).

³ Dobranja, D. et al. *Rodna analiza: Višestruki pregled rodne pravde na Kosovu*. Više na [ovom linku](#)

Igračke. Devojčice i dečaci u najranijem uzrastu dobijaju različite igračke. Devojčice dobijaju lutke o kojima treba da brinu (i na taj način uče buduću ulogu brižne majke), dobijaju barbike, plastične setove kuhinja (gde uče buduću ulogu domaćice). Zajedničko ovim igračkama je da su one pasivne, da se kroz igru devojčice pripremaju za uloge koje će preuzeti kao odrasle i nudi im se limitiran pogled na to šta mogu da budu kada odrastu. S druge strane, dečaci dobijaju šarene kocke koje mogu da sklapaju u različite oblike, da grade i stvaraju, dobijaju automobile i figure super heroja ili vojnika. I igračke dečake pripremaju za uloge koje će preuzeti kasnije u životu i nudi im se limitiran pogled na ono što mogu da budu kad odrastu. Razlika je „samo” u tome što ih igračke navode na aktivnost, na kretanje, na razmišljanje i upućuje na logičko rešavanje problema, na šta se devojčice vrlo retko podstiču tokom igre i odrastanja.

Očekivanja i ponašanja. Igra dečaka često podrazumeva da se isprljaju, pocepaju. Podstiču se da budu aktivni i slobodni. Devojčice, s druge strane, mnogo češće su kritikovane ukoliko bi to radile. Ženska garderoba je restriktivna, nema džepove, akcenat je uvek na izgledu i prezentaciji, a ne na komforu. Devojčice u suknjama ne mogu da skaču i trče. One mogu da pasivno sede i posmatraju dečake dok se oni slobodno igraju.

Kućni poslovi. Devojčice se od najranije uzrasta, već od 10 godina, pogotovo u tradicionalnim sredinama kakva je naša, uče kako da pomažu majkama oko kućnih poslova, da skuvaraju kafu, peru sudove i kuvaju uz njih. Dečaci nisu opterećeni tim poslovima, oni slede primere svojih očeva koji vrlo retko učestvuju u kućnim poslovima. Kada su kućni poslovi u pitanju, dečaci vrlo rano uče da će o njima brinuti majka, a kada odrastu tu ulogu preuzima njihova supruga.

Ovi primeri rodne socijalizacije nam pokazuju da dečaci i devojčice žive u svetovima u kojima važe različita pravila, gde će biti drugačije tretirani i imati drugačije slobode. Rodna socijalizacija se dešava kroz dva procesa. Prvo, mi prihvatamo nametnuta „pravila igre” jer nam tako roditelji kažu, jer nam društvo tako kaže i jer se bojimo da ćemo biti sankcionisani ukoliko istupimo iz okvira koji su nam dati. Prihvatamo, kao devojčice, da nosimo haljine i sakupljamo sličice, iako to možda ne želimo, ali tako treba da bude. Prihvatamo sva pravila jer znamo da će nas društvo kazniti ukoliko ih ne prihvatamo. Te sankcije najčešće su u formi neodobravanja okoline. Setite se samo devojčice iz vašeg razreda koja je uvek vezivala kosu i volela da igra fudbal sa dečacima. Ona je bila „muškarača”. Dečak koji nije voleo sport i najčešće se družio sa devojčicama bio je „ženski Petko”. Njima smo se podsmevali jer nismo razumeli da je sasvim u redu da imamo ponašanja i očekivanja koja nisu sasvim usklađena sa rodom. I da ih je to činilo drugačijim, ali nikako na negativan način. Oni su sa lakoćom iskakali iz nametnutih rodni uloga i umesto da to pohvalimo, mi smo se podsmevali i komentarisali. To samo pokazuje kako su snažne sile rodne socijalizacije. Čini se da je u tradicionalnim sredinama, poput Kosova, teže odupreti se ovim silama. Te podele

su možda najuočljivije u nedeljno popodne kada na ulicama južne Mitrovice možete sresti samo muškarce. Ili u hodnicima Medicinske škole u severnoj Mitrovici gde najčešće možete sresti devojčice. Tipične podela za tipično tradicionalno društvo.

Primer rodnog stereotipa

Već je rečeno, ali ideja da žene smeju da budu ranjive i da pokažu svoje emocije, dok muškarci to ne mogu nema smisla. Cena toga što žene mogu da „pokažu svoje emocije“ je to što ljudi misle da smo iracionalne i slabe. Ljudi su iskreno pokazali da misle da žene ne bi trebalo da budu na pozicijama moći, jer bi nas naše emocije mogle navesti da započnemo rat. To govore oni ljudi koji ne žele žene na funkcijama. Jedini razlog zašto nam je dozvoljeno da „budemo ranjive“ je taj što smo već predstavljene kao slabe, pa NARAVNO da ćemo plakati. Naša osećanja nisu besplatna (aut.).

Kako prevazići rodne stereotipe?

Umanjivanje efekata rodne socijalizacije zahteva dugoročan i sveobuhvatan pristup koji uključuje sve nivoe društva, od porodice i škole, do šire društvene zajednice. Kosovo je duboko tradicionalna sredina, ali svaka promena je prvo individualna stvar, a potom kolektivan napor za korak unapred. Pošto rodna socijalizacija počinje od najranijeg uzrasta, njen glavni katalizator je porodica, pa nakon toga škola. Upravo na tim mestima je potrebno tražiti načine za prevazilaženje stereotipa. Potrebno je da se deci omogući raznoliki izbor kada su u pitanju boje, aktivnosti i igračke. Da se kroz knjige i zabavan sadržaj koji prikazuje raznovrsne likove, deca nauče nešto više o svojim ulogama. Važno je deci omogućiti slobodu izbora u igri, aktivnostima i interesovanjima, bez obzira na to da li su tradicionalno ženska ili muška. Na taj način, umesto da se ograniče, deca će razvijati raznovrsne talente, veštine i interese. Roditelji i nastavnici treba da budu pozitivni primeri u promovisanju rodne ravnopravnosti. Ako želimo da naše buduće generacije budu više empatične, tolerantnije, sposobnije i bolje od nas – moramo ih tome naučiti.

The background features a soft, ethereal watercolor wash in shades of light blue, pink, and cream. This is accented with delicate, golden-brown brushstrokes and fine speckles. In the corners, there are detailed botanical illustrations of blue hydrangeas and pink peonies with green foliage and small blue berries.

Žene vode

Žene i feminizam

Pre nego što se detaljnije osvrnemo na to kako su žene počele da iskoračuju iz sfere doma i porodice u koju su smeštene na osnovu rodnih stereotipa u domen javnosti i politike, neophodno je da govorimo i o feminizmu, koji im je to omogućio. Feminizam je teorija i praksa oslobođenja žena. Postoji toliko različitih perspektiva, toliko različitih načina da se definiše ženska borba, ali ponuđena definicija na najbolji način obuhvata suštinu feminizma. Sve glavne struje u feminizmu stavljaju akcenat na različite aspekte ženskog oslobođenja, međutim važno je znati šta su svi ti feminizmi (liberalni, radikalni, ekološki) omogućili ženama. Kako su doveli do toga da je lično političko, izvukle na površinu probleme poput neplaćenog ženskog rada, (porodičnog) nasilja nad ženama, ženske seksualnosti itd. Kosovo je sačinjeno od različitih zajednica, one se razlikuju po kulturi, trajanju, sećanjima, jeziku ali mimo tih razlika postoji jedan prećutan sporazum: ženama na Kosovu je feminizam neophodan.

Borba za žena za oslobađanje odvijala se u talasima. Prvi talas dogodio se krajem 19. i početkom 20. veka. Cilj je bio da se stvore mogućnosti za žene, sa posebnim fokusom na pravo glasa. Rezultat ovih borbi bilo je sticanje prava glasa za žene u Americi. Poslednja zemlja u Evropi koja je omogućila ženama pravo glasa bila je Švajcarska (1973). Univerzalno žensko pravo glasa ipak i dalje ne postoji jer u mnogim zemljama poput Afganistana ili Pakistana postoji ogroman otpor prema učešću žena u politici. Ni na Kosovu, koje je duboko tradicionalna sredina, žensko pravo glasa nije univerzalna stvar. U albanskoj zajednici, kada žene glasaju, često je to deo procesa „porodičnog glasanja” gde žena glasa kako joj nalažu suprug ili otac, a često žene izlaze na biračka mesta tek kada završe sa svojim kućnim obavezama (ili uopšte ne stižu). Ukoliko su nepismene, tada najčešće glasaju po principu porodičnog glasanja, a često se dešava i da njihov glas bude „ukraden”⁴. Takođe, one ne glasaju na istim mestima kao i Srпкиnje, jer srpska zajednica redovno bojkotuje kosovske izbore. Žene iz Srpske zajednice glasaju na srpskim izborima, ali često pod uticajem dominantne političke stranke tako da su i one, na neki način, lišene svog prava da glasaju slobodno i po svojoj volji. Situacija sa učešćem žena na najosnovnijem političkom nivou – u procesu glasanja na Kosovu nam pokazuje da bez obzira na nacionalnost, religiju i kulturu pred ženama i dalje stoje prepreke za učestvovanje u demokratskim političkim procesima.

Drugi talas je počeo 60-ih godina i nastavio se sve do 90-ih. U ovoj fazi, seksualnost i reproduktivna prava bili su glavna pitanja. Feministkinje su govorile o ženama kao o društvenoj klasi i skovale su frazu „lično je političko”. Ulagale su

⁴Jašari, S. (06.06.2017). Hiljade žena bez prava glasa na izborima u nedelju. Kosovo 2.0. Više na [linku](#)

napore da se društvo od vrha do dna oslobodi seksizma, kritikujući sve što su videli kao problematično – od dečjih crtača do najviših nivoa vlasti.

Treći talas počeo je sredinom 90-ih. Jedan od zanimljivijih aspekata bio je to što su mnoge mlade feministkinje ponovo prihvatile ono što su njihove prethodnice odbacivale: šminku, visoke potpetice, smatrajući da žena može da izgleda lepo i da ima mozak u isto vreme. Pored toga, ovaj talas je obeležio i snažan osećaj samosvesti u vezi sa sopstvenim predrasudama, privilegijama i dinamikom moći.

Živimo u četvrtom talasu. Njega definiše upotreba tehnologije. Tehnologija se posmatra kao alat koji omogućava ženama da izgrade snažan pokret na društvenim mrežama. Ovaj talas započeo je pre deset godina, a fokus je na seksualnom uznemiravanju, kulturi silovanja, *body shaming*-u i sličnim temama. Ključna komponenta bila je upotreba društvenih medija za isticanje i rešavanje ovih problema. Ovaj kratak presek talasa feminizma nam samo daje skicu kako bismo bolje razumele žensku borbu za jednakost. Opet, borba žena na Kosovu je daleko složenija, uz velike otpore patrijarhalnih i tradicionalnih zajednica i gde su se „veći” problemi poput nacija i nacionalnosti i sukoba zasnovanim na njima stavljali u prvi plan i gde je uvek bilo ekstremno teško pronaći vreme za borbu za poboljšanje ženskog položaja. Ipak, žene sa Kosova su se, i pre i tokom rata, borile za svoje političke agende i ciljeve u kontekstu svog društvenog napretka.

Ova duga borba žena za oslobođenje donela je između ostalog formalno-pravnu jednakost žena i muškaraca na Kosovu. Formalno-pravna jednakost podrazumeva da su svi građani jednaki pred zakonom i da pred zakonom niko nije diskriminisan. Ustav uglavnom ovo garantuje. I na neki način, to jeste tačno, muškarci i žene jesu jednaki pred zakonom. Ali ne u svim zemljama. Na primerima koje sam već spomenula jasno je vidljivo da na Kosovu jednakost pred Ustavom često stoji samo kao slovo na papiru. Upravo je zato važno dostići društvenu jednakost. A ona nije samo moralni imperativ, već bi donela i mnoge pozitivne društvene promene na Kosovu. Društvena jednakost žena i muškaraca na Kosovu važna je iz nekoliko razloga: njeno dostizanje je od ključnog značaja za dostizanje pravednog društva jednakih, ona bi omogućila ekonomski razvoj i prosperitet, smanjenu siromaštva i povećanju nacionalnog dohotka i bila bi temelj stabilnog društva.

Žene i politika

Žene čine 51% opšte populacije. Samo 26% u političkom životu čine žene⁵.

Na Kosovu, politički pejzaž nije preterano rodno raznolik što je preslikana situacija sa globalnog nivoa. Žene se vrlo retko nađu na vodećim mestima u ministarstvima, kao i opštinama I procenat žena u sazivu Skupštine jedva prelazi 30% (što je zakonska kvota). Većina stranaka ne predviđa rodnu kvotu u svojoj upravljačkoj strukturi, muškarci najčešće predsedavaju i vrlo ograničen broj mesta za članove predstavništva zapravo zauzimaju žene⁶.

Ovde se opravdano postavlja pitanje: „Zašto žene nailaze na probleme da uđu u politiku i da u njoj ostanu”? Odgovor na ovo pitanje je jako složen i uzroci ovakvog stanja stvari su dvostruki. S jedne strane, postoje određeni unutrašnji razlozi zbog kojih se one bave politikom. Prvo, žene su usvojile rodne uloge i društvena očekivanja. Politika je skoro pa sasvim ekskluzivan muški klub, dok je dom mesto koje je rezervisano za ženu. Na Kosovu, gde je borba protiv rodnih stereotipa teška, žene se ređe upuštaju u bavljenje tradicionalno muškim poslovima, kao što je politika. Pored toga, kada uđu u politiku žene su izložene većem stepenu javne kontrole, a medijsko izveštavanje karakteriše ozbiljna stereotipizacija žena, kao i primena dvostrukih standarda u odnosu na muškarce⁷. Žene u politici će takođe češće biti osuđivane jer zapostavljaju svoje tradicionalne uloge majke i žene ulaskom u politiku. Na kraju, ove žene su vrlo često meta psihološkog nasilja koje se sprovodi putem medija i društvenih mreža, a neretko su žrtve fizičkog nasilja. Dok se unutrašnji razlozi odnose na ono što same žene obeshrabruje da uđu u politiku, spoljni razlozi se odnose na to kako ih društvo tretira. Tu spada široka lepeza predrasuda i stereotipa o ženama, kojima ih društvo označava kao nepodobne za politički život, potom diskriminacija na koju nailaze, kao i nasilje. Na kraju, važan faktor je i dvostruko opterećenje koje im je nametnuto: žongliranje između porodice i političkih aktivnosti. Kroz prizmu učešća žena u politici, možemo sagledati mnoge negativne efekte patrijarhata. Na Kosovu su žene i dalje opterećenje ulogama „starateljki” (o deci, suprugu i starijim članovima porodice) i ostalim „tradicionalno ženskim” zaduženjima i poslovima, a sve to bez mnogo podrške muškarca. Stoga one nisu ni motivisane za ulazak u politiku jer bi im to predstavljalo dodatno opterećenje⁸.

⁵Facts and figures: Women's leadership and political participation. UNWOMEN. Detaljnije o učešću žena u politici možete pronaći na [ovom linku](#).

⁶Žene u politici. Rodna (ne)pravnoopravnost u politici i procesu donošenja odluka. (2019).BIRN. Više na [linku](#).

⁷Leinart Novosel, S. (2010). Rodni stereotipi, predrasude i diskriminacija žena u politici. Zbornik *prava žena*. Više na [linku](#).

⁸ Kovačević, N. (12.02.2024.) Žene u politici: Rod i pol kao mana. *Novi magazin*. Više na ovu temu na [linku](#).

Kako do više žena na vodećim pozicijama?

Kako bi se omogućilo veće učešće žena u politici, predlažu se mnoge progresivne afirmativne politike, poput povećanja kvota za žene na izbornim listama ili rezervisanje mesta za žene u parlamentu. Ipak, postavlja se pitanje da li su progresivne afirmativne politike zaista progresivne ili ne? Da li kvalitet znači kvantitet? Kako razumemo ponašanje žena u politici danas? Uzmimo za primer Vjosu Osmani i Anu Brnabić koje se nalaze na vrlo visokim državnim pozicijama. Da li one dovoljno zagovaraju ženska prava, otvaraju i rešavaju ženska pitanja ili samo prate politiku svojih partija? S druge strane, bez progresivnih afirmativnih mera vrlo mali broj žena bi uopšte bio motivisan za ulazak u politiku, niti bi političke partije nominovale žene za svoje lidere.

Postoje i neke generalizovane preporuke koje podrazumevaju društvene promene. Na primer, rad na eliminaciji rodno-zasnovanih predrasuda i preispitivanje rodni uloga. Pored toga, potreban je rad na političkom obrazovanju žena, koji bi bio organizovanom na lokalnom i centralnom nivou i uključivao kako državne akttere, tako i one iz civilnog društva.

Žene i konflikt

Ženska perspektiva u rešavanju konflikta

U januaru ove godine, naša organizacija CASA je ugostila studente master studija programa primenjenih ljudskih prava iz Beča. Nismo se iznenadili kada se ispostavilo da su naše gošće devojke. Isključivo devojke. Ispostavilo se da je taj susret pokazao da devojke očigledno imaju više senzibiliteta, empatije i sposobnosti da se uhvate u koštac sa problemima. I zaista, mirovne studije najčešće i privlače mlade devojke. Gardijan je pre deceniju pisao o tome kako su istraživanja pokazala da kada su žene uključene u proces izgradnje mira, postoji 24% veća šansa da će se nasilje zaustaviti u roku od godinu dana. Smatra se da su žene od suštinskog značaja jer se one u procesu izgradnje mira više fokusiraju na društvene probleme, a ne samo na ono što će da zadovolji suprotstavljene strane. Ovo istraživanje je pokazalo i prednost uključivanja žena u mirovne procese, ali i da samo uključivanje nije dovoljno.

Nameću se pitanja: „Da li su žene više sklone miru nego muškarci”? I „Da li žene, u međunarodnim sukobima, pokazuju manje ratobornosti od muškaraca”? Zdravorazumski bismo možda pretpostavili da je tako. A istraživanja su pokazala da su žene više zabrinute oko prospekata vođenja budućih ratova u poređenju sa muškarcima, da je empatija (osobina koja se često povezuje sa ženama) vrlo dobar indikator za postizanje kompromisa u sukobima. Kosovu je ovo pitanje veoma blisko i poznato. To je teritorija čija je praktično čitava istorija obeležena etničkim sukobima. Iako žene retko učestvuju u ratu kao borkinje, one su najviše i najčešće pogođene posledicama ratnog sukoba. Žene su ipak i ovde izdvojene iz mirovnih procesa, iako je prepoznato da žene koje potiču iz ratom pogođenih mesta mogu da na najkvalitetniji način pomognu pri procesu izgradnje mira. Rezoluciji Saveta Bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 između ostalog⁹:

- *Poziva zemlje članice da osiguraju povećano prisustvo žena na svim nivoima odlučivanja u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim institucijama i mehanizmima za sprečavanje, vođenje i rešavanje sukoba;*
- *Poziva sve uključene strane da pri pregovorima i dogovorima o implementaciji mira, usvoje perspektivu polova, uključi, inter alia: (a) posebne potrebe žena i devojaka tokom repatrijacije i ponovnog naseljavanja te tokom rehabilitacije, reintegracije i post- konfliktne rekonstrukcije; (b) mere koje podržavaju mirovne inicijative žena lokalnog podruca i lokalne procese za rešavanje konflikta i koje uključuju žene u svim mehanizmima za implementaciju mirovnih sporazuma; (c) mere koje*

⁹Kosovo nije članica UN-a, ali je Rezoluciju 1325 trudila da uklopi u Ustav kroz Istanbulsku konvenciju. Rezolucija Saveta Bezbednosti Ujedinjenih nacija 1235 u celosti možete naći na linku [Resolution 1235 \(unsct.com\)](https://www.unsct.com).

će osigurati zaštitu i poštovanje ljudskih prava žena i devojaka pogotovo zbog toga što se one odnose na ustav, izborni sistem, policiju i pravosuđe.

Smatra se da ovaj dokument „ide ruku pod ruku sa kosovskim pravnim i političkim opredeljenjem za rodnu ravnopravnost”¹⁰, međutim slovo na papiru često ostaje samo to. Opredeljivanje za rodnu ravnopravnost u svim aspektima društvenog života, uključujući i mirovne procese, moraju da prate i opipljive promene i naponi ka dostizanju društvene jednakosti žena i muškaraca. Ovu ideju je najiskrenije izrazila i Igo Rogova, izvršna direktorka Mreže žena Kosova, time što je naglasila da joj je muka od izveštaja i konferencija na kojima se debatuje o Rezoluciji 1235 i da ono što je preko potrebno jeste akcija¹¹.

Kako omogućiti ženama da budu deo mirovnih procesa?

Za uspostavljanje dugotrajnog mira na teritorijama sa dugim istorijatom etničkog sukoba, kao što je Kosovo, neophodna je institucionalizacija rodne ravnopravnosti na način koji bi obezbedio trajno učešće žena u sprovođenju mirovnog plana. Ovakve politike bi takođe podstakle žene da prevaziđu viktimizaciju (a žene jesu najčešće civilne žrtve rata, kao i deca) i da budu na pozicijama koje će uspostaviti dugotrajniji mir. To podrazumeva sistematske napore na više nivoa, uključujući političke institucije, međunarodne organizacije i civilno društvo. Na prvom mestu, važno je osigurati da žene aktivno budu uključene u sve faze mirovnog procesa i to uvođenjem kvota u pregovaračkim timovima. Kako bi se osiguralo da ta mesta u timovima zauzmu zaista kvalitetne žene, potrebno je organizovati obuke za žene o liderskim veštinama, mirovnim pregovorima, kao i pružiti podršku za edukaciju lokalnih liderki i aktivistkinja. Na taj način se može obezbediti trajna uloga žena u mirovnim procesima, što će doprineti stvaranju inkluzivnijih, održivijih i pravednijih mirovnih rešenja.

¹⁰Szunnyog, T. Moramo da osnažimo žene i angažujemo ih kao aktivne agente mira. EEAS. Više na [ovom linku](#)

¹¹ Mreža žena Kosova. 1325: Činjenice i priče. Ceo izveštaj dostupan je na [linku](#)

The background features a light cream color with intricate marbled patterns in shades of gold and brown. The corners are adorned with delicate watercolor-style illustrations of blue flowers and green leaves, interspersed with fine gold speckles.

Žene i mediji

Stereotipno prikazivanje žena

Sa popularnošću društvenih mreža, rasla je mogućnost ljudi da izraze i podele sa čitavim svetom svoje stavove, mišljenja, želje, namere i snove. Internet je demokratski medij i iako bi to po prirodi stvari trebalo da bude njegova najpozitivnija karakteristika, to zapravo nije tako. Na Kosovu postoji približno 1.6 miliona korisnika inetrneta uopšte i otprilike 930 miliona korisnika društvenih mreža¹². Kada svako može da izrazi svoje mišljenje, postavlja se pitanje, da li su mišljenja svih ljudi nešto što treba i želimo da čujemo? O toksičnosti društvenih mreža može najbolje poslužiti jedan mali eksperiment koji je Twtiter sproveo pre nekoliko godina. Naime, napravljen je ženski bot sa sposobnošću da uči i usvaja nove stvari kroz interakcije sa drugim korisnicama. Za samo nekoliko sati, taj bot je usvojio i iskazivao krajnje mizogine, rasističke i nacističke stavove. Internet karakteriše dualitet: on igra važnu ulogu u četvrtom talasu feminizma. Izuzetno je koristan u ženskim kampanjama, kao važan alat za širenje informacija i organizaciju događaja i protesta, poput nedavnog protesta u Prištini. Protest je organizovao Kolektiv za feminističku misao, zahtevajući bezbednost devojaka i žena, nakon slučaja silovanja devojčice¹³. Društvene mreže su u ovom slučaju upotrebljene i da okupe ljude na protestu, ali i da se poruke prošire Kosovom. Sa druge strane, njegova demokratskičnost je dovela do toga da je internet nebezbedno mesto za žene i devojčice. Na globalnom nivou, online nasilje, seksualno uznemiravanje i diskriminacija su rapidnom porastu¹⁴.

Ali hajde da pogledamo tradicionalne medije. Izgleda da su i oni i dalje toksični na mnogo načina jer i oni imaju svoje načine da šire rodnu neravnopravnost, rodne stereotipe i predrasude. Ako pogledamo reklame za deterdžent, najčešće se žene pojavljuju u ulozi majke ili domaćice, kako sa svojim ćerkama uživaju u obavljanju kućnih poslova. Muškarci se češće pojavljuju u reklamama za zabavne proizvode, kao što je na primer neko alkoholno piće. Ali ovo nije jedina uloga koju mediji dodeljuju ženi. Ako nije smerna majka i domaćica, onda je seks simbol i objekat. Reklame su prisutne svuda i one najčešće služe tome da normalizuju određena ponašanja i očekivanja koje imamo od žena i muškaraca. Dakle, ne možemo da kažemo da žene nisu vidljive u medijima. Ono što je ovde problem je kako su one predstavljene. Žene u medijima su predstavljene kao simbol i trend. One su poželjne, idealne, nemaju gram celulita, imaju duge kose i uvek su nasmejane, čak

¹² Datareportal. Digital 2023: Kosovo. Više o trendovima upotrebe digitalnih uređaja i servisa na Kosovu za 2023 možete naći na [linku](#).

¹³ T. Bujar. (14.03.2024). „Koliko puta moram da protestujem zbog iste stvari”. *Radio Slobodna Evropa*. Više o ovoj temi na [linku](#).

¹⁴ CoE. Internet content and equality between men and women. Detaljnije možete čitati na [linku](#). Sample, I. (12.3.2020.) Internet is not working for women and girls, says Berners-Lee. *The Guardian*. Više možete pročitati na [linku](#).

i na reklamama za uloške. Generacije devojčica na Kosovu odrastaju uz takve slike i razvijaju nerealnu i ograničenu sliku o tome šta žena jeste i šta može da bude. Devojčice usvajaju te obrasce – kako treba da se oblače, kao da se smeškaju, kako da se šminkaju da bi bile prave žene.

Jedna značajna posledica stereotipnog prikazivanja žena u medijima jeste nastavljanje i produblivanje rodne nejednakosti i štetnih rodno-zasnovanih normi. Mediji pojačavaju društvenu percepciju da su žene manje sposobne, manje važne ili ograničene na određene uloge i karakteristike. Kada su žene pretežno prikazane kao negovateljice, domaćice i majke, to pojačava ideju da njihova vrednost leži pretežno u odnosima sa drugima umesto u njima samima, njihovim osobinama i veštinama. Kao što je već spomenuto, nedostatak nijansiranih i raznovrsnih prikaza žena u medijima može da negativno utiče na samopoštovanje i aspiracije žena. Kada pretežno vide jednodimenzionalne ili stereotipne prikaze žena, mogu da internalizuju očekivanja i shvate svoj potencijal kao omeđen normama roda. Prikaz žena u medijima, a koji je stereotipan i jednodimenzionalan ne utiče samo na pojedinačne percepcije, već i na produblivanje rodno-zasnovanih nejednakosti u društvu.

Kako je žena predstavljena u medijima odraz je opšte društvene diskriminacije i stereotipizacije. A kada pogledamo unutrašnju strukturu medija, nailazimo na iste patrijarhalne obrasce. Naime, na pozicijama vlasnika i uređivača gotovo uvek muškarci. Preko platforme *Media Ownership Monitor (MOM)*¹⁵ koja je javna i pristupačna baza podataka o vlasništvu u medijima, možemo videti da je u Srbiji i na Kosovu, pitanje rodne neravnopravnosti u medijima predstavljeno kao veliki rizik. Situacija je istovetna u oba slučaja. Samo neki mediji imaju internu politiku koja ima za cilj uravnoteženu zastupljenost žena u redakcijama. Uznemiravanje novinarki je uobičajeno u obe sredine, mnogi slučajevi su poznati i prijavljeni i mete uznemiravanja su mnogo češće žene nego muškarci. Udeo žena u vlasništvu glavnih medija manji je od 30%, a takav je udeo žena među osnivačima medija, kao i među najvišim menadžerima, kao i ključnim uređivačkim pozicijama. Dakle, žena u medijima ipak ima, na pozicijama novinarki, foto-reporterki, montažerki, lektorki, urednica i slično. Ali njihov položaj je sasvim izvesno daleko od idealnog. Jedno istraživanje „Žene u medijima” koje je sprovedeno u Srbiji i na teritoriji Kosova pokazalo je da u obe zajednice postoje slični problemi: diskriminacija žena na osnovu izgleda i godina, žrtvovanje privatnog života zarad posla, slučajevi seksualnog uznemiravanja, niske plate¹⁶.

¹⁵Media ownership monitor za Srbiju na [linku](#).
Media ownership monitor za Kosovo na [linku](#).

¹⁶Women in media. Serbia and Kosovo. (2023). *Peaceful change initiative*. Više o ovom istraživanju možete pročitati na [ovom linku](#).

Kako prevazići ove probleme?

Rešenje problema u medijskom prikazu žena nalazi se u izvorima onih koji produbljuju rodne stereotipe. Na prvom mestu, samo novinari i medijski profesionalcu bi trebali da rade na podizanju svesti o štetnim posledicama stereotipnih prikaza žena kroz obuke i seminare. Budući da su na društvenim mrežama sami korisnici kreatori sadržaja, neophodno je raditi na podizanju društvene svesti o ovom problemu uopšte. Pored toga, vrlo je važno da se postojeće prakse kritikuju i od strane samih medijskih radnika, ali i političara koji svoju platformu treba da iskoriste da ukažu na probleme u medijskom predstavljanju žena. Važno je i sticanje vidljivosti na društvenim mrežama, pa bi otvaranje posebnih grupa ili stranica omogućilo ženama koje su zaposlene u medijima, a potiču iz srpske, albanske i drugih zajednica da se povežu kroz razgovor o problemima žena u svojoj profesiji.

Na tragu zaključka

Kroz ove četiri teme, pokušali smo da se osvrnemo na neke od glavnih pitanja koje se tiču žena na Kosovu danas. Sasvim smo svesni mogućnosti da u mnoge važne teme propuštene, ali time ne umanjujemo njihov značaj. Okosnica svake radionice bilo je žensko iskustvo u kontekstu jedne od datih tema. Tako smo došli do glavnog zaključka koji jeste zdravorazumski, ali je bilo potrebno do njega doći zajedno. Žene na Kosovu različite nacionalnosti, vere, društvenog statusa, različitog obrazovanja, seksualnog opredeljenja, žene različite boje kose i očiju, životnih navika i stavova, sve one imaju nešto suštinski zajedničko. To je kolektivno žensko iskustvo: njega dele sve individualne žene, to je sve ono što ženu čini ženom i što je odvaja od muškarca u toj dihotomiji. To kolektivno žensko iskustvo nadilazi sve razlike, etničke, religijske, kulturalne, i potreba da se ono čuje, izgovori, razume jeste potreba svake žene. Upravo u njemu treba tražiti potencijal za društveni progres uopšte i izgradnju mira na Kosovu kao poseban zadatak. Žensko iskustvo na Kosovu može značajno doprineti izgradnji mira i to na više načina: time što žene donose jedan inkluzivniji i promišljeniji pristup u izgradnji mira tako što uzimaju u obzir perspektive i potrebe različitih zajednica, time što promovisanjem nenasilja i isticanjem vrednosti mira mogu dovesti do prevencije nasilja i pomirenja. Na kraju, kao što je pokazano u tekstu, žensko iskustvo je često povezano sa borbama za ljudska prava i rodnu ravnopravnost i

kroz aktivizam žene rade na promociji ljudskih prava svih građana Kosova, čime se kreira osnova za mir koji je održiv. Ukupno gledano, žensko iskustvo na Kosovu može biti od vitalnog značaja za izgradnju inkluzivnog, održivog mira koji uvažava potrebe i perspektive svih građana I na tom osnovu se može nastaviti saradnja između aktivistkinja iz Srbije i sa Kosova. Integracija žena u mirovne procese ne samo što osnažuje njihovu ulogu u društvu, već i doprinosi širem cilju postizanja mira i stabilnosti na Kosovu.

Literatura

- Sejdija, B. (29.04.2020.) Žene sa Kosova u rascjepu između porodice i karijere. Preuzeto sa [linka](#).
- Dobranja, D. et al. *Rodna analiza: Višestruki pregled rodne pravde na Kosovu*. Preuzeto sa [linka](#).
- Rodni identitet i rodna socijalizacija: između roze i plave. (11.03.2024). *Socijalna psihologija*. Preuzeto sa [linka](#).
- Jašari, S. (06.06.2017). Hiljade žena bez prava glasa na izborima u nedelju. *Kosovo 2.0*. Preuzeto sa [linka](#)
- Facts and figures: Women's leadership and political participation. UNWOMEN. Preuzeto sa [linka](#).
- Žene u politici. Rodna (ne)ravnoopravnost u politici i procesu donošenja odluka. (2019). *BIRN*. Preuzeti sa [linka](#).
- Leinart Novosel, S. (2010). Rodni stereotipi, predrasude i diskriminacija žena u politici. *Zbornik prava žena*. Preuzeto sa [linka](#).
- Kovačević, N. (12.02.2024.) Žene u politici: Rod i pol kao mana. *Novi magazin*. Preuzeto sa [linka](#).
- *Rezolucija Saveta Bezbednosti Ujedinjenih nacija 1235*. Preuzeto sa: [Resolution 1235 \(unscr.com\)](#).
- Szunyog, T. Moramo da osnažimo žene i angažujemo ih kao aktivne agente mira. *EEAS*. Preuzeto sa [linka](#)
- Mreža žena Kosova. 1325: Činjenice i priče. Preuzeto sa [linka](#)
- Datareportal. Digital 2023: Kosovo. Preuzeto sa [linka](#).
- T. Bujar. (14.03.2024). „Koliko puta moram da protestujem zbog iste stvari”. *Radio Slobodna Evropa*. Preuzeto sa [linka](#)
- *Media ownership monitor* za Srbiju na [linku](#).
- *Media ownership monitor* za Kosovo na [linku](#).
- Women in media. Serbia and Kosovo. (2023). *Peaceful change initiative*. Preuzeto sa [linka](#).
- CoE. Internet content and equality between men and women. Dostupno na [linku](#).
- Sample, I. (12.3.2020.) Internet is not working for women and girls, says Berners-Lee. *The Guardian*. Dostupno na [linku](#).

Video materijal za dalje obrazovanje:

- [Girls Alone. Social experiment documentary.](#)
- [Boys Alone. Social experiment documentary.](#)
- [The Dark Side of Gender Stereotypes](#)
- [How to avoid gender stereotypes](#)
- [Why we have too few women leaders](#)
- [Women should represent women in media](#)

Knjige za dalje obrazovanje:

- Zaharijević, A. (2008). *Neko je rekao feminizam*. Heinrich Boll Stiftung: Novi sad
- Lerner, G. (1986). *The creation of patriarchy*. Oxford University Press: New York